

כמה מסקנות בינלאומיות במשפט אייכמן

רוברט לוי

משפט פלילי איננו רק מערכה אחרונה של טראגדיה. אפשר גם לראותו כאחד הסימנים המובהקים של מחלה קולקטיבית. נכונה היא השיטה בתהליך המשפטי הישראלי, שלפיה נחקר הנאשם בתורת עד ע"י סניגורו והתובע הכללי. אכן, הוא מוסר עדות לא רק על עצם מעשיו, אלא גם על כל מה שסייע להם. אין דנים כאן את הנשפט בלבד, את אייכמן העלוב, דל-הרוח, הפטפטן הנאלח, המחטט בשוויון-נפש בין תיקי ההשמדה בתוך תאו, כאילו היה עושה זאת במשרדו בגסטאפו. חוקרים גם מנקודת ראות סוציולוגית את מהותה של החברה הגרמנית, שיכורת המיסטיקה הנאצית, של שנות ה-40. נאשם מתפתל, לעיתים ערמומי – זהו כל מה שנותר מרוח השנאה העזה, המאורגנת, שלבשה בשר בגרמניה של היטלר, מאה שנה אחרי מות גיתה.

החיה שבאדם נעשתה לנוראה יותר, משהצטיידה בטכניקה של קטילה. "האדם הוא חיה מדינית", כתב הפילוסוף היווני. כאשר אין בו באדם אלא זו בלבד, כשהוא אינו מנסה לכבוש את יצרי הרצח שבתוכו, כי אז הופכות החברות שהוא מקים – הממלכות, האומות, הערים – למשכונות הריגה, המייצרות גם רוצחים גם קרבנות. במקרה כזה במקום שהחברה תעלה את היחיד למדרגה רוחנית, היא מנוונת אותו, עושה ממנו בהמה פחות או יותר מאולפת, והופכת למנצח על רציחות שיטתיות. היא מרוקנת אותו מתוכנו האנושי ואינה משאירה בו אלא את החיה והמכונה, שני אלמנטים ההורסים את אישיותו של הפושע יחד עם חיי קרבנותיו. הסיבה להזיות ההרג של היטלר וגרינג בסוף ימיהם, הייתה נעוצה בהגיון שיטתם: כאשר אין לחיות ולמכונות עוד מה לטרוף ולטחון, נראית להם ההתאבדות כפתרון טבעי ביותר.

"הם עשו שפטים בהם עצמם", יאמר העם. אייכמן, פקיד שואף להתקדמות בקאריירה, העדיף לחיות כבורגני קטן בשכונה אפורה. היום שומה "לעשות שפטים" בו, "שפטים" בכל מובני הביטוי הזה. משפטו, שנערך חמש-עשרה שנה לאחר משפט נירנברג, עולה על זה פי כמה בחשיבותו, כי על כן הוא מסייע להתעוררותו, אם לא לפתרונו, של בעיות בינלאומיות רציניות. מדובר בייחוד במה שאפשר היה לכנות הקונפליקט, או המאבק, של שלושת מיני צדק: צדק לאומי, זה הקיימים במשפט הפוזיטיווי; צדק בינלאומי, שקווי הסתמנו ב-1945 בנירנברג ובטוקיו; צדק על-לאומי, חלום משפטיים אנשי שם או אלמונים, אשר "שאיפותיהם האידיאליסטיות"¹ הן לשים את היסוד המשפטי תחת המדיני בכל הנוגע לדיכוי פשעים נגד האנושות.

בתי-הדין הצבאיים הבינלאומיים של נירנברג ושל טוקיו עברו ואינם עוד. בית-דין פלילי בינלאומי שיהיה למעשה על-לאומי, אינו קיים אלא בשלב של תכניות, הנרקמות בסבלנות על-ידי וועדות האו"ם ומספר קבוצות-חקר פרטיות, כגון "ועד הפעולה של ההתנגדות המשפטית" בצרפת. משלושת אופני שפיטה אלה, שהיו יכולים לדון את אייכמן, לא נשארו אפוא כי אם בתי-הדין של מדינת ישראל – המדינה שהיא לבדה חיפשה אחריו והצליחה לגלותו. והנה, מעל דוכן בית-המשפט המחוזי של ירושלים השתמש הסניגור הגרמני של הנאשם, כבאמצעי הגנה ראשון,

¹ הוא הביטוי בו השתמש בבית-הדין התובע הכללי של ישראל.

בקונפליקט הזה שבין רשויות הצדק, שלגביו צריכים היו, לפני הכל, שופטי ישראל לקבוע את עמדתם.

העו"ד סרוואציוס ביקש מהם קודם כל, שיכריזו על עצמם כעל בלתי מוסמכים לדון. מבלי להתקיף אף אחד מהם, טען הוא, שהשופטים הישראליים, ככל העם היהודי, סבלו באופן ישיר או בלתי ישיר מן הפשעים המיוחסים לנאשם, ודבר זה מטיל בספק את חוסר משוא הפנים שלהם. בית-הדין ענה על כך בהכרעה שבה אמר בין היתר:

"שופט הממלא את תפקידו אינו חדל להיות בן-אדם, בשר ודם בעל רגשות. ברם החוק דורש שהוא יידע לכבוש את רגשותיו, שכן אם לא יעשה כך, לעולם לא יהיה שופט. זכר השואה מעורר בלבו של כל יהודי הרגשת אימים. אבל כיוון שבית-הדין צריך לשפוט במשפט זה הוא יהיה חייב להתגבר על הרגש הזה והוא גם יידע לעמוד בחובה זו".

בהתבטאם בצורה כזאת נשארו שופטי ישראל נאמנים לתנ"ך, אשר לימדם: "צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך", דברים ט"ז, כ'; "ונקי וצדיק אל תהרג כי לא אצדיק רשע", שמות כ"ג, ז'.

תהיינה דתו, השקפת עולמו, או מולדתו של דיין אשר תהיינה, תפקיד השופט כופה עליו בלי ספק חובה זו של חוסר משוא-פנים על-לאומי. לשפוט – משמע ראשית כל לפרוש, להשתחרר מרוח של השתייכות, ממשפט קדום לאומי או חברתי, מרגש של שיתוף עדתי או כיתתי, כדי לחפש את האמת, האמת העובדתית והאמת אשר קשה שבעתיים לגלותה – הטמונה בלבו של כל יצור אנושי, אף זה הנראה שפל ואכזרי ביותר. בעלותם עקרון זה, מגלים שופטי אייכמן לעיני כל העמים מופת ראשון וראשי של רוממות רוח. והם השלימוהו ע"י הדגשת דאגתם להבטיח לנאשם את כל הערובות להגנה. אכן, בהכרעה הנ"ל הם ממשיכים: "לא יקשה עלינו לכבד את הערובות להן זכאי נאשם בכל משפט, לפי הוראות חוקת העונשין והנוהל הפלילי שלנו. כל אדם הנו בחזקת זכאי, והדין חייב להיעשות אך ורק לאור העובדות המתגלות בפני בית-הדין. אלה שצריכים לשפוט במשפט הזה, הם שופטים מקצועיים. הם ימלאו את תפקידם בפיקוחה של דעת הקהל".

די היה לבקר בישיבה אחת בלבד של משפט פומבי זה, כדי להשתכנע שהבטחה זו של בית-הדין קוימה. דעת הקהל הבינלאומית, שהייתה מיוצגת על-ידי מאות עיתונאים, לא חלקה על כך אף פעם. כך, למשל, החליט בית-הדין, בניגוד לבקשת התביעה, שהוא מסרב לקבל כמוצג משפטי את רובו של מסמך זאסן, וקיבל רק את החלקים הכתובים בעצם ידו של הנאשם. ניתן אפוא לקבוע, כי מערכת משפטים ישראלית, בשופטה נאשם מסוגו של אייכמן, איפשרה לו להתגונן בצורה כה רצינית, כפי שהיה עושה זאת בפני בית-דין בינלאומי או גרמני.

בכל זאת דרש הסניגור הגרמני של אייכמן, שבית-הדין של ירושלים יכריז על עצמו כבלתי-מוסמך לדון, וטען כבר בישיבה הראשונה, שהחוק הישראלי מ-1950 לעשיית דין בנאצים אינו יכול לחול על בר-עונשין גרמני, ושרק בית-דין גרמני יכול לשפוט. הוא הבליט גם שממשלת בון לא ביקשה את הסגרת שולחו.

מעניין לקבוע, שאייכמן עצמו הוא שהכיש את דברי סניגורו, כשהודה בזמן מאוחר יותר, בישיבה השמונים ושמונה, שהוא נסע לארגנטינה ב-1950 מבלי להסגיר את עצמו לבית המשפט ארצו; כי חשש פן ידונו אותו "לאור חישובים פוליטיים". הנאשם ההיטלריסטי מעמיד אפוא במישור אחד את שופטי בון ושופטי ירושלים, והודאה זו נראית לנו חשובה. הפשע נגד

האנושות שבוצע בקרבנות בלתי-לוחמים, הנו למעשה פשע פלילי לפי החוק המקובל, וראוי להישפט ע"י בית-דין של כל ארץ שהיא, ויאה הדבר שאחד מאנשי ההיטלריזם הודה בכך.

כדאי להוסיף, שאמנת ז'ניווה הבינלאומית מיום 12 באוגוסט 1949, שאושרה על-ידי הרפובליקה הפדרלית הגרמנית, מטילה על כל אומה לחפש אחר עוברי עברות חמורות נגד אזרחים בזמן מלחמה, וקובעת נוסף לכך, בסעיף 146, ש"כל צד באמנה זו רשאי, אם הוא מעדיף זאת ואם הדבר מתאים למה שנקבע בתחיקתו הוא, למוסרם למשפט לצד אחד של האמנה, המעוניין להביא אותם לפלילים".

יתר על כך, הממשלה הגרמנית לא ביקשה מישראל את הסגרתו של אייכמן ולא הביעה כל התנגדות לשימוש בארכיונים של משרד החוץ שלה על-ידי התובע הכללי הישראלי. יש בכך התקדמות ניכרת לקראת יצירת משפט עונשין בינלאומי, ההולך ומתבשל בהכרה הפנימית של משפטנים ומדינאיים. בית-הדין של ירושלים פעל אפוא בהתאם לעקרונות המשפטיים המקובלים בנוהג הבינלאומי, כאשר דחה את טענת חוסר הסמכות שהועלתה על-ידי ההגנה. התובע הכללי של ישראל הדגיש בצדק, כי החוק של 1950 לעשיית דין בנאצים לא היה, כי אם "גירסה ישראלית בנוסח המיוחד והטראגי של העם היהודי, החוזרת על עקרונות מקובלים ומנוסחים בחוק הבינלאומי".

נציגי ישראל באו"ם, ובייחוד ה"ה רוזן ורובינזון, עשו מאמצים הראויים להערכה ב-1951 וב-1953, כדי להגיע ליצירת שיפוט כזה. הוא לא יכול היה להיווצר, מפני שהרצון המדיני של מעצמות מסוימות שם לו מכשול. אבל אין דבר המונע את התקווה, כי לאור משפט אייכמן ייעשה משפט העונשין הבינלאומי למשפט חי יותר, יעיל יותר, למען שמירת האנושות מפני הפראות הקדמונית. אין זאת רק תקווה משיחית, אלא גם מאמץ לקראת מוסר על-לאומי, שהנו האצילות של אנשי-רוח חופשיים. הבה ניתן אמון בקידמה זו, ילידת צער התקופות, ונזכור את רעיונו המעודד של אנאטול פראנס, שכתב בראשית המאה הרצחנית שלנו: "באיטיות, אך בהתמדה מגשימה האנושות את חלומות החכמים".